

PROBLEME TRADUCTOLOGICE DIN COLOSENI 2:18 REFLECTATE ÎN TRADIȚIA BIBLICĂ ROMÂNEASCĂ*

CIPRIAN-FLAVIUS TERINTE

Institutul Teologic Penticostal, București

ciprian.terinte@gmail.com

Abstract: The present article aims to determine the way in which three major exegetical and traductological problems in Colossians 2:18 were rendered into Romanian, from the earliest Romanian version of Paul's letters (Bălgrad 1648) up to the most recent Romanian versions of the NT, namely the genitival construction *θρησκεία τῶν ἀγγέλων*, the textual form of the verb *ὀράω* and the meaning of the verb *ἐμβατεύω*. In order to provide a wider hermeneutical framework, the history of interpretation of this verse is offered in this article. Finally, a new translation into Romanian of Colossians 2:18 is advanced.

Keywords: Colossians 2.18, interpretation, Romanian versions, worship of angels

1. Introducere

Prin studiul de față vom aduce în atenția cititorului un verset din scrierile apostolului Pavel, Coloseni 2:18, a cărui traducere în limba română s-a dovedit a fi dificilă: „Μηδεὶς ὑμας καταβραβεύετω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ ἐόρακεν ἐμβατεύων, εἰκῆ φυσιοῦμενος ὑπὸ τοῦ νοῦς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ” (NA²⁸) („Nimeni să nu vă smulgă biruința printr-o prefăcută smerenie și printr-o fățarnică închinare la îngeri, încercând să pătrundă în cele ce n-a văzut și îngâmându-se zadarnic cu închipuirea lui trupească”, BIBL. 1988).

Un text scurt precum Col. 2:18, considerat de unii comentatori chiar cel mai dificil din epistolă (O'Brian 1982: 141; Moo 2008: 224), a ridicat în istoria interpretării nou-testamentare trei probleme exegetice majore, care s-au răsfrânt și asupra traducerii lui: 1) genitivul *θρησκεία τῶν ἀγγέλων* („închinarea îngerilor”): este vorba despre un genitiv obiectiv („închinarea la îngeri”) sau despre unul subiectiv („închinarea adusă de îngeri”)?; 2) problema textuală a verbului *ὀράω*, care în unele manuscrise ale NT apare la forma afirmativă, iar în altele la forma negativă; 3) înțelesul verbului *ἐμβατεύω*, un *hapax legomenon*.

În aceste condiții, ne propunem ca, după ce prezentăm diacronic traducerile românești din perspectiva versetului amintit, să parcurgem istoria interpretării lui, pentru ca, în lumina datelor obținute, să putem evalua echivalentele sale din tradiția biblică românească. În cele din urmă, vom avansa o propunere de traducere în limba

* *Traductological Issues in Colossians 2.18 Reflected in the Romanian Biblical Tradition*

română a textului din Col. 2:18 care să fie cât mai fidelă exegetic, dar și actuală din punct de vedere lingvistic.

2. Coloseni 2:18 în tradiția biblică românească

Vom prezenta, în cele ce urmează, textul din Col. 2:18 așa cum apare el în tradiția biblică românească, începând cu Noul Testament de la Bălgrad (1648). În această versiune, versetul este redat astfel: „Nime pre voi să nu vă înșeale cu smericiune fățarnică și slujbă îngerească, mestecându-să în cealea ce n-au mai văzut, în deșert umflându-să cu înțelesul trupului”. În BIBL. 1688, versetul sună astfel: „Nimenea pre voi să nu vă asupească, vrînd întru smerenie și obiceiau îngeresc, ceale ce nu le-a văzut cercetîndu-le, în zadar înhierbîntîndu-se cu mintea trupului lui”. Versiunea lui Samuil Micu (Blaj, 1795) redă textul prin „Nimeni pre voi să nu vă amăgească vrînd, prin smerenie și slujba îngerilor, ceale ce nu au văzut urmînd, în deșert umflându-să din mintea trupului său”. Conform BIBL. 1874 (Iași), Sfântul Pavel spune „Să nu vî răpescă cine-va răsplata vîastră suptă cuvîntulū umilinței și adorarei îngerilorū âmbîndū în cele ce nu le-a vîdutu în deșertū îngâmîndu-se din mintea sa trupescă”. În NITZ. 1897, versetul este tradus prin „Nimenea să nu vî facă să perdeți darul de biruitor, voind să facă aceasta prin smerenie și slujirea îngerilor, călcînd peste cele ce a vîzut, îndeșart fiind îngâmîfat de gîndirea cîrniî sale”, formulare reluată și în BIBL. 1911. BIBL. 1914 redă astfel versetul: „Nimeni pre voi să nu vă amăgească voind prin smerenie și slujba îngerilor, la cele ce nu le-a văzut cu mîndrie umblînd, îndeșert umflîndu-se din mintea trupului său”. În CORNIL. 1921 se avansează o traducere mult mai clară: „Nimeni să nu vă răpească, după placul lui, premiul alergării, supt o înfățișare de smerenie și printr-o slujbă de închinare la îngeri, în timp ce se dedă la cercetarea vedeniilor lui. El se umflă de o mîndrie deșartă, prin gîndurile lui cîrmuite de îndemnurile cîrniî.” În ediția din 1931, prin care revizuieste BIBL. 1911, Cornilescu avansează o traducere diferită atît din perspectiva verbului *ἐμβατεύω*, cît și din cea a problemei textuale legate de *ὄραω*: „Nimeni să nu vă facă să pierdeți premiul, făcându-și voia lui însuș în smerenie și închinarea la îngeri, amestecându-se în cele ce n'a văzut, fiind îngâmîfat în zădar de gîndirea cîrniî sale”. Traducerea lui Cornilescu folosită la scară largă în lumea evanghelică românească este cea din 1924, revizuită în 1925, unde apare: „Nimeni să nu vă răpească premiul alergării, făcându-și voia lui însuși printr-o smerenie și închinare la îngeri, amestecându-se în lucruri pe care nu le-a văzut, umflat de o mîndrie deșartă, prin gîndurile firii lui pămîntești”. În GAL. 1938 se preferă traducerea „Nimeni să nu vă smulgă cununa biruinței, ținînd la smerenie și la slujirea îngerilor, umblînd cu vedeniile lui și îngâmîndu-se zadarnic în închipuirea lui trupească”. În traducerea lui Nicodim (BIBL. 1944) apare: „Nimenea să nu vă amăgească cu smerenie prefăcută sau cinstire a îngerilor, amestecându-se în lucruri pe care nu le-a văzut și îngâmîndu-se în chip nechibzuit cu mintea sa trupească”, pe cînd ediția revizuită din 1951 spune: „Nimeni să nu vă smulgă cununa biruinței ținînd la smerenie și la slujirea îngerilor, umblînd cu vedeniile lui și îngâmîndu-se zadarnic în închipuirea lui trupească”. O redare identică a termenilor care ne interesează aici găsim în BIBL. 1968: „Nimeni să nu vă smulgă biruința, ținînd la smerenie și la slujirea

îngerilor, umblând cu vedeniile lui și îngâmfmându-se zadarnic în închipuirea lui trupească”. În NT 1979 traducerea versetului este: „Nimeni să nu vă smulgă biruința printr-o prefăcută smerenie și printr-o fățarnică închinare la îngeri, încercînd să pătrundă în cele ce n-a văzut și îngîmfîndu-se zadarnic cu închipuirea lui trupească”. Versetul este redat identic în traducerea sinodală din 1988 (BIBL. 1988), citată în primele rînduri ale studiului de față.

Dintre traducerile Bibliiei sau ale Noului Testament realizate în ultimele două decenii, amintim în primul rînd BIBL. 2001: „Nimeni să nu vă lipsească de răsplată prin «smerenie-de-bunăvoie» sau prin «slujire-de-îngeri», vîrîndu-se în cele ce n’a văzut și’n zadar semețîndu-se cu mintea lui cea trupească”, cu o notă de subsol la expresia „slujire de îngeri” în care se precizează că este vorba despre „terminologie împrumutată din religiile misterice ale Frigiei, cărora le aparțineau, probabil, inovatorii din comunitatea Colosenilor, aceiași care pretindeau că au și «viziuni»”. În NT 2002, traducere realizată de preoții catolici Alois Bulai și Anton Budău, versetul este redat prin „Nimeni să nu vă răpească, invocînd ca pretext umiliința și cultul îngerilor, bazîndu-se pe ceea ce a văzut, îngîmfat în zadar de judecata lui trupească”. În NTR 2007 găsim formularea „Nimeni care-și găsește plăcerea într-o falsă smerenie și în închinarea la îngeri să nu vă răpească premiul. Un astfel de om cercetează amănunțit lucrurile pe care pretinde că le-a văzut și se îngîmfă fără motiv prin gândurile firii lui”. Ultima versiune pe care o menționăm este NT 2009, unde versetul este tradus astfel: „Nimeni din cei ce își găsesc plăcerea într-o falsă umiliință și în închinarea îngerilor să nu vă smulgă biruința; ei se complac în viziunile lor și se mândresc în zadar cu judecata lor omenească”.

Sistematizînd reflectarea celor trei probleme traductologice din Coloseni 2:18 în tradiția biblică românească, se pot face următoarele observații.

În primul rînd, expresia *θρησκεία τῶν ἀγγέλων* este tradusă prin „slujbă îngerească”, „obiceaiu îngeresc”, „slujba îngerilor” (2 versiuni), „adorărei îngerilor”, „slujirea îngerilor” (5 versiuni), „slujbă de închinare la îngeri”, „închinarea la îngeri” (5 versiuni), „cinstire a îngerilor”, „slujire de îngeri”, „cultul îngerilor”, „închinarea îngerilor”. Observăm că în tradiția biblică românească predomină traducerea lui *τῶν ἀγγέλων* ca genitiv obiectiv (15 versiuni), dîndu-i-se înțelesul de ‘închinare (slujire) adusă îngerilor’. Mai greu de clasificat sunt expresiile „obiceaiu îngeresc” și „slujba îngerilor” (2 versiuni), care pot fi înțelese în ambele sensuri – atît ca slujire adusă îngerilor, cît și ca slujire împreună cu îngerii. Traducerile în care *τῶν ἀγγέλων* este redat ca genitiv subiectiv, denotînd închinarea îngerilor la care se participă în chip mistic, sunt doar două din cele douăzeci luate în discuție: „slujbă îngerească” (NT 1648) și „închinarea îngerilor” (NT 2009), adică prima și ultima dintre cele analizate.

În al doilea rînd, zece din cele douăzeci de versiuni românești ale Bibliiei care au fost citate redau forma negativă a verbului *ὀράω* („a vedea”), nouă dintre versiuni se referă la vedenii sau lucruri văzute, iar una – NTR 2007 – conține formularea vagă „lucrurile pe care pretinde că le-a văzut”. Dintre traducerile mai noi – cele din ultimele două decenii –, doar în BIBL. 2001 apare forma negativă „cele ce n’a văzut”. Așadar, traducătorii mai recentî adoptă edițiile Nestle-Aland ale Noului Testament grec, în care verbul *ὀράω* apare la forma afirmativă, făcînd, astfel, referire la cele văzute.

În al treilea rând, verbului *ἐμβατεύω* i se conferă în limba română înțelesuri precum: ‘a se amesteca’/‘a se vâri’ (5 versiuni), ‘a umbla cu’ (3 versiuni), ‘a cerceta’ (3 versiuni), ‘a umbla în/la’ (2 versiuni), ‘a călca peste’ (2 versiuni), ‘a încerca să pătrundă’ (2 versiuni), ‘a se baza’, ‘a urma’, ‘a se complace’. O clasare a acestor echivalări în funcție de sensurile lor majore relevă faptul că prin *ἐμβατεύω* s-a înțeles cel mai adesea încercarea de a pătrunde sau de a cerceta anumite taine (12 versiuni; echivalentele românești *a se amesteca*, *a se vâri*, *a cerceta*, *a umbla în/la*, *a încerca să pătrundă*). Urmează ideea vagă de „a umbla cu” lucruri văzute sau nevăzute (3 versiuni) și celelalte.

În concluzie, conform tradiției biblice românești privitoare la Col. 2:18, colosenii combătuți de apostolul Pavel aveau obiceiul de a se închina la îngeri și încercau să cerceteze sau să pătrundă niște realități spirituale, după unele traduceri, văzute în timpul unor experiențe extatice, după altele, dimpotrivă, nevăzute de închinători.

3. Coloseni 2:18 în istoria interpretării

3. 1. Înțelesuri ale verbului *ἐμβατεύω*

Dificultatea interpretării verbului *ἐμβατεύω* este dată în primul rând de faptul că el este un *hapax legomenon*. Herbert Preisker (TDNT, vol. 2, 535-536) sintetizează trei semnificații de bază ale acestui verb în literatura greacă și în LXX. (1) Primul este ‘a intra’, ‘a merge în’, folosit de multe ori în LXX pentru invaziile militare (1Mac. 12:25; 13:20; 14:31; 15:40; Iis. Nav. 19:49, 51). (2) Un alt sens este cel folosit în religiile de mistere pentru a descrie ceea ce urma după primirea misterelor. În unele dintre puținele texte ce ni s-au păstrat cu privire la aceste mistere, verbul *ἐμβατεύω* urmează după *παράλαμβάνειν τὰ μυστήρια*. În acest caz, expresia *ἄ ἐόρακεν ἐμβατεύων* se referă la intrarea inițiatului în realitatea celor pe care le văzuse prin simboluri sau în vedenii. Înțelesul ar fi tot de ‘a intra’, dar în sens mistic. (3) Ultimul sens identificat de Preisker este de ‘a examina’ sau ‘a cerceta’, cf. „Că a căuta (*ἐμβατεύειν*) și a culege multe cu amănuntul, și a vorbi despre toate, este de datoria celui care scrie istoria” (2Mac. 2:31 [LXX, 2:30]). Pentru referința din Col. 2:18, autorul amintit propune acest ultim sens, dar cu referire la experiențele extatice ale misticilor coloseni, pe care ei le cercetau pentru a dobândi cunoașterea duhovnicească, cunoaștere care, după apostolul Pavel, se găsește numai în Hristos.

În alte dicționare teologice și lexicoane utilizate frecvent în exegeza biblică găsim aceleași sensuri de bază, ușor nuanțate, și anume: ‘a intra (în posesia)’, ‘a fi inițiat’, ‘a investiga’ (LIDDELL-SCOTT; BDAG; FRIBERG). N. Walter, în binecunoscutul *Exegetical Dictionary of the New Testament*, preferă traducerea expresiei *ἄ ἐόρακεν ἐμβατεύων* prin „ceea ce a văzut la intrarea sa”, cu referire tot la experiențele extatice ale unora dintre creștinii coloseni (EDNT, vol. 1, p. 442). J. P. Louw și Eugene Nida susțin același punct de vedere (LOUW-NIDA, vol. 1, p. 532).

Așadar, un studiu general al acestui termen arată că înțelesurile cele mai potrivite în contextul din Coloseni ar fi ‘a cerceta’ (probabil mesajele unor viziuni) și ‘a intra’ într-un domeniu spiritual, prin experiențe extatice.

3.2. Coloseni 2:18 în exegeza biblică

Având acum conturate datele oferite de tradiția biblică românească și înțelesurile de bază ale verbului *ἐμβατεύω*, vom urmări în continuare câteva repere din istoria interpretării acestui verset.

În tâlcuirea sa la Epistola către coloseni, Ioan Gură de Aur, unul dintre cei mai prolifici interpreți și propovăduitori ai Sfințelor Scripturi, se referă la obiceiul unora dintre coloseni de a se închina la îngeri pentru ca prin ei, și nu prin sângele crucii lui Hristos, să fie apropiați de Dumnezeu. Îngerii nu erau văzuți cu adevărat, de aceea ereticii combătuți încercau să pătrundă lucruri pe care nu le văzuseră (NPNF¹, vol. 13, 288). Urmându-l pe Ioan Gură de Aur, Teofilact al Bulgariei (secolul al XI-lea) considera că scriitorul sacru îi contrazice pe „ereticii «îngerești»”, care îi amăgeau pe creștini „să ia aminte la Îngeri și să le slujească lor”, dar „fără a vedea cândva îngeri”. Teofilact îl traduce pe *ἐμβατεύω* cu „a umbla”, redând versetul astfel: „Nimeni să nu vă amăgească, voind întru smerita-cugetare și întru religia Îngerilor, pe care nu i-a văzut, umblînd întru mîndrie, umflîndu-se în zadar de mintea trupului său” (Teofilact 2006: 357).

În secolul al XIII-lea, Toma d'Aquino reda expresia *θηροσκεία τῶν ἀγγέλων* prin „religia îngerilor” (*religione angelorum*), pentru care oferea două posibilități de interpretare. Este vorba fie despre învățătura apostolilor mincinoși care se dădeau drept mesageri ai lui Dumnezeu, fie despre Legea veche ce fusese dată prin îngeri (Gal. 3:19; Evr. 2:2). Niciuna dintre variante nu presupune închinare adusă unor ființe angelice. Autorul o preferă pe cea din urmă, deoarece în opinia lui sintagma *quae non vidit* vizează lipsa de înțelegere a ereticilor privind menirea Legii, nu lipsa vedeniilor (Aquinas 2006: 68-69)¹. La fel ca Ioan Hrisostom și Teofilact, Toma d'Aquino îl leagă pe *ἐμβατεύω* de mândria colosenilor (*ambulans frustra inflatus*), în sensul că aceștia umblau cu mândrie.

În epoca Reformei, Calvin înțelegea „închinarea îngerilor” ca închinare la îngeri. El atrage atenția asupra dificultății textului și zăbovește îndelung asupra interpretării lui *ἐμβατεύω* în acest context. Calvin amintește traducerea lui Ieronim, preluată și de Erasmus, prin „a umbla cu mândrie”, dar o dezaprobă. În opinia lui, verbul însemna ‘a merge’, ‘a intra într-o moștenire’, ‘a pune piciorul’. De aceea, reformatorul consideră că Pavel are în vedere cercetarea unor lucruri nedescoperite de către ereticii coloseni. Deci, și acest autor cunoștea textul de care ne ocupăm cu forma negativă a verbului *ὀρώω* (Calvin 2005: 194-197).

La începutul secolului al XIX-lea, comentatorul britanic Adam Clarke (1762–1832) traducea *θηροσκεία τῶν ἀγγέλων* prin „o simplitate ca a îngerilor”, bănuind că Pavel i-ar fi avut în vedere aici pe esenieni, care pretindeau a duce o viață îngerească pe pământ. Verbul *ἐμβατεύω* nu este comentat, ci doar tradus prin *to intrude* (‘a se băga’), iar *ὀρώω* apare la forma negativă. Autorul cunoștea și părerea potrivit căreia îngerilor li s-ar fi adus închinare, deoarece asigurau comunicarea dintre Dumnezeu și oameni, dar o

¹ „Et quantum ad primum dicit *volens quae non vidit*, id est, intellexit persuadere, et semper repetere: *nemo vos seducat*. Isti enim nesciebant quo fine data esset lex...” (<http://www.corpusthomicum.org/ccl.html>, accesat la data de 24.04.2014).

considera neplauzibilă. El înțelegea că în Col. 2:18 este vorba despre asceți care își mortificau trupurile pentru a semăna cu îngerii și care se amestecau, astfel, în lucruri pe care nu le înțelegeau (Clarke 1832: 524).

Pe la jumătatea secolului al XIX-lea, teologul biblist scoțian John Eadie (1810-1876) alocă, în comentariul său la Coloseni, un spațiu mult mai generos decât predecesorii săi interpretării acestui verset. În viziunea sa, *τῶν ἀγγέλων* nu poate fi un genitiv subiectiv – cum credeau, de pildă, Tertulian și Luther –, ci doar unul obiectiv, care face referire la închinarea adusă îngerilor. Eadie aduce dovezi din literatura iudaică (1Enoh, Tobit, Testamentele celor doisprezece patriarhi), dar și din cea patristică (Clement din Alexandria, Origen, Teodoret²) pentru faptul că evreii aveau obiceiul venerării îngerilor. Autorul constată că în anumite manuscrise grecești ale Noului Testament verbul *ὄραω* apare la forma afirmativă în Col. 2:18, dar o preferă pe cea negativă (*μὴ ἐώρακεν*), datorită atestărilor mai numeroase: în unele manuscrise (C, D, E, J, K), Vulgata, versiuni siriace și Părinții greci ai Bisericii. Participiul *ἐμβατεύων* este tradus prin *intruding* („băgându-se”) și interpretat ca făcând referire la încercarea învățătorilor falși de a înțelege lucruri necunoscute (Eadie 2005: 184-190).

La sfârșitul secolului al XIX-lea, exegetul englez J. B. Lightfoot (1828-1889) prezintă cu mai multă acuratețe argumente în favoarea existenței practicilor de închinare la îngeri în lumea iudaică de la începutul erei noastre. Sunt redată citate din Clement Alexandrinul, *Stromate* 6.5 (*λατρεύοντες ἄγγελοις καὶ ἀρχαγγέλοις*); Origen, *Contra lui Celsus* 5.6 (*εἰ τὸν μὲν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἐν τῷδε ἀγγέλους σέβουσι*), pe baza căroră Lightfoot susține că fenomenul închinării la îngeri amenința și ortodoxia creștină din primele secole (vezi Ignațiu, *Către tralieni* 5). În privința construcției *ἃ ἐώρακεν ἐμβατεύων*, autorul avansează o ipoteză cu totul nouă. În opinia sa, este foarte probabil ca formularea originală să fi fost coruptă în așa manieră încât să nu se fi păstrat în nicio mărturie din cele disponibile în prezent. El se întrebă dacă nu cumva formularea paulină a fost *αιωρακενεμβατευων*, iar unii scribi, derutați de această construcție nemaîntâlnită, l-au înlocuit pe *ι* cu *ε*, rezultând, astfel, construcția *αεωρακενεμβατευων*, care, împărțită în vocabulele componente, a dat formula ce ne-a parvenit: *ἃ ἐώρακεν ἐμβατεύων*.

În realitate, susține Lightfoot, Pavel a vrut să spună *αἰώρα κενεμβατεύων*. Verbul *κενεμβατεῖν* însemna ‘a umbla în gol’, iar cu sens metaforic ‘a cugeta la speculații deșarte’, iar *αἰώρα* însemna ‘suspendat (în aer)’, ‘atârnat’. Lightfoot oferă și câteva citate din literatura probabil cunoscută de apostolul Pavel, în care *αἰώρα* apare cu sensul de ‘deșertăciune’ (Filon, *de Somn.* 2.6; *Quod Deus immut.* § 36). În aceste condiții, Lightfoot concluzionează că scriitorul sacru se referă la cei care „se dedau la speculații deșarte” (Lightfoot 1886: 195).

La începutul secolului al XX-lea, reputatul exeget irlandez T. K. Abbott (1829-1913) nota, în comentariul său la Epistolele către efeseni și coloseni, că asceții din Colose aveau obiceiul de a se închina la îngeri. Însuflețiți fiind de o falsă smerenie, ei credeau

² Conform lui Eadie, Teodoret menționează existența unui *ναός ἀρχαγγελικός* chiar în Colose, în care arhanghelului Mihail era venerat pentru un miracol pe care se presupunea că l-ar fi săvârșit pentru binele cetății. Comentatorul biblic nu face trimitere, însă, la nicio operă a scriitorului patristic în care se face această mențiune.

că Dumnezeu este transcendent și cu neputință de abordat în mod direct de către oameni și de aceea era nevoie de mijlocirea îngerilor. În privința construcției & ἑώρακεν ἑμβατεύων, autorul împărtășește părerea lui Lightfoot, cum că verbul folosit de Pavel a fost de fapt κενεμβατεύειν (Abbott 1909: 268).

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, Eduard Lohse exprima opinia că închinarea la care se face referire în Col. 2:18 era una adusă îngerilor, la fel ca smerenia amintită în același verset. Este vorba despre practici de cult menite să atragă bunăvoința îngerilor puternici, capabili să influențeze existența umană. Despre expresia & ἑώρακεν ἑμβατεύων Lohse afirmă, pe baza argumentelor aduse de Martin Dibelius încă din 1912³, că ea nu este una polemică, ci este un citat, de aceea nu există motive serioase nici pentru a lua în calcul forma ei negativă, nici pentru a se încerca o reconstituire a textului original ca cea a lui Lightfoot. În opinia sa, aceasta era o expresie tehnică din limbajul religiilor de mistere. Autorul face referire la anumite inscripții găsite în sanctuarul lui Apollo din Klaros, în care verbul ἑμβατεύω înseamnă ‘a intra într-un sanctuar după inițierea în mistere’ (μυθηέντες καὶ ἐμβατεύσαντες ἐχρήσαντο). După primirea oracolului, inițierea era desăvârșită (ἐπιτελεῖν μυστήριον). În viziunea lui Lohse, ereticii coloseni practicau astfel de ritualuri, de aceea și preluaseră limbajul „specializat”, iar „cele văzute” apăreau chiar în contextul unor experiențe extatice. Astfel, el traduce secvența în discuție printr-o perifrază care sună astfel: „închinarea la îngeri, pe care i-a văzut în timpul ritualurilor misterioase”⁴ (Lohse 1971: 118-119).

Trecând acum la exegeza nou-testamentară din ultimii patruzeci de ani, ne oprim mai întâi asupra binecunoscutei serii de comentarii exegetice *Word Biblical Commentary*. Peter O’Brian, autorul volumului consacrat Epistolei către coloseni, este, după câte se pare, primul comentator care interpretează expresia θρησκεία πῶν ἀγγέλων ca închinare a îngerilor, și nu la îngeri. Având la bază două studii ale lui F. O. Francis⁵, O’Brian susține că este vorba de experiențe extatice în timpul cărora misticii coloseni pretindeau că iau parte la închinare împreună cu îngerii. El observă că în scrierea apocrifă Înălțarea lui Isaia (7:13-9:33) autorul descrie închinarea îngerilor, pe care pretinde că a și văzut-o într-o viziune. În Testamentul lui Levi 3:4-8 este descrisă intrarea lui Levi în cer ca apogeu al unei liturghii cerești, iar conform Testamentului lui Iov (48-50), fiicele lui Iov îl proslăvesc pe Dumnezeu într-o limbă îngerească. Membrii comunității de la Qumran se considerau preoți care îi jertfeau lui Dumnezeu împreună cu îngerii (1QSb 4:25, 26; 1QH 3:20–2). După O’Brian, verbul ἑμβατεύω înseamnă ‘a intra în sfera cerească’ prin experiențe extatice, iar verbul ὁράω trebuie luat la forma afirmativă. Traducerea propusă de el este „prin smerenie și închinare îngerească, pe care a văzut-o atunci când a intrat” (O’Brian 1982: 142-145).

F. F. Bruce revine, fără a aduce argumente suplimentare, la interpretarea propusă de Dibelius și Lohse, potrivit căreia în Col. 2:18 este vorba despre ritualuri de inițiere

³ Martin Dibelius, *An die Kolosser*, Tübingen, 1912.

⁴ „As he has had visions of them during the mystery rites”.

⁵ F. O. Francis, *Humility and Angelic Worship in Col 2:18*, în *Conflict at Colossae*, ed. F. O. Francis, W. A. Meeks, 2nd ed., SBLBS 4, Scholar’s Press, Missoula, MT, 1975 și *The Background of EMBATEYEIN (Col 2:18) in Legal Papyri and Oracle Inscriptions*, în același volum.

inspirate din religiile de mistere ale secolului I. Închinarea ar fi fost *la îngeri*, iar *lucrurile văzute* făceau parte din experiența inițierii (Bruce 1984: 118-122).

Dintre comentariile la Epistola către coloseni scrise în anii '90, cea mai științifică abordare o găsim în volumul din seria *New International Greek Text Commentary*, al cărui autor este James Dunn. El adoptă teza formulată de F. O. Francis cu douăzeci de ani mai devreme și aduce dovezi suplimentare pentru realitatea că în multe cercuri iudaice se credea că închinarea celor pioși se unește cu a îngerilor. El consideră că aceste dovezi sunt mai multe decât cele care ne-ar lăsa să credem că evreii din secolul I se închinau la îngeri. Verbul *ἐμβατεύω* este înțeles de Dunn cu sensul de 'a intra pe tărâmul ceresc', iar împreună cu construcția afirmativă *ἃ ἑώρακεν* el se referă la experiența extatică – nu neapărat repetată – a unor iudaizatori coloseni de participare la închinarea îngerească. Dunn propune traducerea „nimeni să nu vă descalifice găsindu-și plăcerea în smerenie și închinarea îngerilor (*the worship of the angels*), lucruri pe care el le-a văzut atunci când a intrat” (Dunn 1996: 177-185).

Margaret Y. MacDonald (MacDonald 2000: 111-113) și Douglas Moo (Moo 2008: 226-228) sunt doi dintre comentatorii care optează pentru interpretarea clasică, cea avansată la începutul secolului trecut, cum că închinarea menționată în Col. 2:18 este una adresată îngerilor. Argumentele lor sunt, în mare, aceleași: lingvistic vorbind, traducerea lui *τῶν ἀγγέλων* printr-un genitiv obiectiv este mai firească; există multe texte iudaice în care apar oameni contemplându-i pe îngeri, sau fiind în prezența lor, dar niciodată închinându-se cu ei; Pavel vorbește în Coloseni despre superioritatea lui Hristos față de îngeri, ceea ce capătă sens numai presupunând că unii destinatari se închinau la îngeri; având în vedere concepția larg răspândită că îngerii puteau influența destinele oamenilor, este mai probabil ca asceții coloseni să li se fi închinat decât să se fi închinat împreună cu ei.

Construcția *ἃ ἑώρακεν ἐμβατεύων* este interpretată de cei doi autori menționați ca referindu-se la experiențe extatice ale colosenilor în timpul cărora au avut vedenii cu îngeri și pe care le descriu apoi amănunțit. Verbul *ἐμβατεύω* este tradus prin „a intra în detalii cu privire la ceva” (Moo 2008: 227).

Autorul celui mai recent comentariu exegetic asupra Epistolei către coloseni, David W. Pao, constată că nu se cunoaște vreun text în care termenul *θρησκεία* să fie însoțit de un genitiv subiectiv, ci întotdeauna de un genitiv care îl desemnează pe primitorul închinării (genitiv obiectiv). Apoi, închinarea la care se face referire în versetul discutat și în versetul 23 este săvârșită de oameni, iar închinarea *la îngeri* este clar atestată în iudaismul frigidian al secolului I. În privința expresiei *ἃ ἑώρακεν ἐμβατεύων*, autorul este de părere că ea se referă la stări extatice și la viziuni prin care unii încercau să intre pe tărâmul ceresc. Deci, *ἐμβατεύω* trebuie înțeles cu sensul din LXX, de 'a intra pe un tărâm' (Pao 2012: 188-190).

4. Concluzii

În concluzia acestei prezentări panoramice a istoriei interpretării lui Col. 2:18 se pot face următoarele observații. Expresia cel mai dificil de interpretat s-a dovedit a fi *θρησκεία τῶν ἀγγέλων*, care a fost înțeleasă de către exegeți atât ca închinare la îngeri

(genitiv obiectiv), cât și ca închinare a îngerilor (genitiv subiectiv). De fapt, până în anii '80 ai secolului trecut, s-a considerat, cu foarte puține excepții, că este vorba despre închinare la îngeri. Considerăm că această variantă de interpretare este mai plauzibilă din motivele pe care le vom expune în cele ce urmează. De cele mai multe ori, în literatura iudaică substantivul *θρησκεία* este însoțit de un genitiv obiectiv, care îl desemnează pe primitorul închinării: Înțelepciunea lui Solomon 14:27 (*ἡ γὰρ πῶν ἀνωμόμων εἰδώλων θρησκεία*); Josephus *Antichități* IV.4, 1 (*θρησκεία Θεοῦ*); IV.8, 44 (*περὶ τὴν θρησκείαν τοῦ Θεοῦ*). Este adevărat că el apare și însoțit de un genitiv subiectiv, dar întotdeauna este vorba despre oameni, niciodată despre îngeri (Josephus, *Antichități* 12.253: *τῆ Ἰουδαίων θρησκεία*; 4Mac. 5:7). În al doilea rând, reiese chiar și din Noul Testament faptul că, în cultura iudaică, îngerii jucau un rol important în comunicarea dintre Dumnezeu și poporul lui (Fapte 7:53; Gal. 3:19; Evr. 2:2; Apoc. 8.3-4), de aceea nu este exclus ca unii să le fi atribuit rolul de mijlocitori. În al treilea rând, mărturiile Părinților și scriitorilor bisericești (Clement din Alexandria, Origen, Teodoret) care îi acuză pe evrei de închinare la îngeri nu sunt de neglijat. Lor li se adaugă mărturia Canonului treizeci și cinci al Conciliului de la Laodicea (364), prin care era categoric interzisă închinarea creștinilor la îngeri (Milner 1832: 119). În al patrulea rând, niciunul dintre textele iudaice care vorbesc despre unirea închinării omenești cu cea a îngerilor nu conține expresia *θρησκεία πῶν ἀγγέλων*. În aceste condiții, considerăm că echivalarea ei prin „închinare la îngeri” este opțiunea întemeiată pe argumentele cele mai solide.

În prima secțiune a prezentului studiu am constatat că în tradiția biblică românească predomină tocmai această traducere a lui *πῶν ἀγγέλων* printr-un genitiv obiectiv (aproximativ 15 versiuni), dându-i-se înțelesul de închinare (slujire) adusă îngerilor.

În privința verbului *ὁράω*, se constată cu ușurință că, pe măsură ce studiul criticii textuale a Noului Testament a avansat, cercetătorii au fost tot mai siguri că forma afirmativă este cea originală. Bruce Metzger este de părere că negațiile (*μὴ* sau *οὐκ*) au fost adăugate de scribi care fie n-au înțeles semnificația verbului *ἐμβατεύω*, fie au vrut să accentueze tonul polemic al versetului (Metzger 1994: 556).

Această situație se reflectă și în tradiția biblică românească, prin aceea că în versiunile românești ale Bibliei sau Noului Testament din ultimele două decenii predomină detașat echivalarea formei afirmative a lui *ὁράω*.

Nu la fel de simplu stau lucrurile cu traducerea verbului *ἐμβατεύω*. În istoria interpretării lui, în contextul din Col. 2:18 se disting trei înțelesuri majore: (1) ‘a intra în detalii’ sau ‘a descrie amănunțit’; (2) ‘a intra’ ca parte a unui ritual misterios; (3) ‘a intra pe un tărâm sau într-o moștenire’. Majoritatea covârșitoare a comentatorilor consideră că prin acest verb scriitorul sacru avea în vedere experiențele extatice ale unor creștini coloseni, din care nu lipseau viziunile. Așadar, sensurile (2) și (3) sunt cele mai indicate pentru a sta la baza unei traduceri fidele. Or, în tradiția biblică românească prevalează înțelegerea lui *ἐμβατεύω* ca încercare de a pătrunde, înțelege sau cerceta anumite taine.

Acestea fiind spuse, pentru textul paulin din Col. 2:18 propunem următoarea traducere: „Nimeni să nu vă răpească biruința găsindu-și plăcerea într-o smerenie și

închinare la îngeri, intrând în chip tainic în lumea viziunilor lui, îngâmându-se zadarnic cu gândirea lui omenească.”

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

- BDAG = Frederick William Danker (ed.), *A Greek English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, University of Chicago Press, Chicago, 2001.
- BIBL. 1688 = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a celei vechi și a celei noao lége [...]*, București, 1688 (ediție modernă, 1988).
- BIBL. 1874 = *Sânta Scriptură a Vechiului și a Noului Testament, edițiune nouă, revădită după testurile originale și publicată de Societatea Biblică pentru Britania și Străinătate*, Iași, 1874.
- BIBL. 1911 = *Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, edițiune nouă, revăzută după testurile originale și publicată de Societatea Biblică pentru Britania și Străinătate*, București, [1911]. Pe pagina de titlu a VT este trecut anul 1909, iar pe pagina de titlu a NT (traducerea Nitzulescu), anul 1911. Ortografia, revizuită de P. Gârboviceanu și G. Alexici.
- BIBL. 1914 = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Nouă, tipărită în zilele majestății sale Carol I [...]*, Ediția Sfântului Sinod, București, 1914.
- BIBL. 1944 = *Biblia*, Traducere de Patriarhul Nicodim Munteanu, București, 1944.
- BIBL. 1968 = *Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Justinian, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod*, IBMOBOR, București, 1968.
- BIBL. 1988 = *Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod*, București, EIBMBOR, 1988.
- BIBL. 2001 = *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*. Traducere literală nouă, completată, revizuită și actualizată cu subtitluri și texte paralele marginale și ad-notări de traducere în subtext, București, 2001.
- CORNIL. 1920 = *Noul Testament al Domnului Nostru Isus Hristos*, tradus de D. Cornilescu, Societatea Evanghelică Română, București, 1920 [pe copertă, 1921].
- CORNIL. 1924 = *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, [trad. D. Cornilescu], traducere nouă, cu trimeteri, Societatea Biblică pentru Răspândirea Bibliei în Anglia și Străinătate, 1924.
- CORNIL. 1931 = *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, cu trimeteri. Biblia română traducere nouă după textul original*, Societatea Biblică pentru Răspândirea Bibliei în Anglia și Străinătate, București, 1931.
- EDNT = H. R. Balz, G. Schneider, *Exegetical Dictionary of the New Testament*, Eerdmans, Grand Rapids, 1990-1993.
- FRIBERG = Timothy Friberg, Barbara Friberg, Neva F. Miller, *Analytical Lexicon of the Greek New Testament*, Baker, Grand Rapids, 2000.
- GAL. 1938 = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament, tradusă după textele originalele ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction din*

- Înalta inițiativă a Majestății sale regelui Carol II*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1938.
- LIDDELL-SCOTT = H. G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, R. McKenzie, *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press/Oxford University Press, Oxford/New York, 1996.
- LOUW-NIDA = J. P. Louw, E. A. Nida, *Greek-English Lexicon of the New Testament: Based on Semantic Domains*, United Bible Societies, New York, 1996.
- NA²⁷ = *Novum Testamentum Graece, 27th edition, in the tradition of Eberhard Nestle and Erwin Nestle*, ed. Barbara Aland, Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1993.
- MICU = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noao [...]*, Blaj, 1795 (ediție modernă, 2001).
- NT 1648 = *Noul Testament sau Împăcarea au leagea noao a lui Isus Hristos, Domnului nostru. Izvodit cu mare socotință, den izvod grecescu și slovenescu, pre limbă rumânească, cu îndemnarea și porunca denpreună cu toată cheltuiala a măriei sale Gheorghe Racofi, craiul Ardealului. Tipăritu-s-au întru a mării sale tipografie, dentiu noou, în Ardeal, în cetatea Belgradului. Anii de la întruparea Domnului și Mântuitorului nostru Isus Hristos 1648, luna lui ghenuariu 20* (ediție modernă: Alba Iulia, 1988).
- NITZ. 1897 = *Noul Așezământ tradus din limba originală greacă, sub domnia M.S. Carol I. Regele României Arhiepiscop și Mitropolit Primat fiind de a doa oară D.D. Iosif Gheorghean, de Dr. N. Nitzulescu, Profesor la Facultatea de Teologie. Tipărit cu spesele Societății Biblice Britanice, București, 1897.*
- NT 1951 = *Noul Testament al Domnului Nostru Iisus Hristos, tipărit cu aprobarea Sfântului Sinod și binecuvântarea I. P. S. Justinian Patriarbul României la cea de a treia aniversare a înscăunării I. P. S. Sale*, EIBMO, București, 1951.
- NT 1979 = *Noul Testament cu Psalmii, tipărit sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Iustin patriarbul Bisericii Ortodoxe Române cu aprobarea Sfântului Sinod*, EIBMBOR, București, 1979.
- NT 2002 = *Noul Testament*, traducere, introduceri și note: pr. Alois Bulai și pr. Anton Budău, Sapienția, Iași, 2002.
- NTR 2007 = *Biblia, Noua traducere în limba română*, International Bible Society, 2007.
- NT 2009 = *Noul Testament. Traducere după texte originale grecești*, Societatea Biblică Interconfesională din România, București, 2009.
- TDNT = Gerhard Kittel, Gerhard Friedrich (ed.), *Theological Dictionary of the New Testament*, 10 vol., trad. G. W. Bromiley, Eerdmans, Grand Rapids, 1964–1976.

B. Literatură secundară

- Abbott 1909: Thomas Kingsmill Abbott, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistles to the Ephesians and to the Colossians*, C. Scribner's Sons, New York, 1909.
- Aquinas 2006: St. Thomas Aquinas, *Commentary on Colossians*, trad. Fabian Larcher, Sapientia Press, Naples, Florida, 2006.
- Bruce 1984: Frederick Fyvie Bruce, *The Epistles to the Colossians, to Philemon, and to the Ephesians*, Eerdmans, Grand Rapids, 1984 (New International Commentary on the New Testament).

- Calvin 2005: John Calvin, *Galatians, Ephesians, Philippians, Colossians, I&II Thessalonians, I&II Timothy, Titus, Philemon*, trad. Rev. William Pringle, Baker, Grand Rapids, 2005 (Calvin's Commentaries, vol. XXI).
- Clarke 1832: Adam Clarke, *Romans-Revelation*, Abingdon, New York, 1832 (Clarke's Commentary, vol. VI).
- Dunn 1996: James Dunn, *Colossians and Philemon*, Eerdmans, Grand Rapids, 1996 (New International Greek Text Commentary).
- Eadie 2005: John Eadie, *A Commentary on the Greek Text of Paul's Letter to the Colossians*, Solid Ground Christian Books, Birmingham, AL, 2005.
- Lohse 1971: Eduard Lohse, *Colossians and Philemon a Commentary on the Epistles to the Colossians and to Philemon*, trad. William R. Poehlmann, Robert J. Karris, Fortress Press, Philadelphia, 1971.
- Lightfoot 1886: Joseph Barber Lightfoot, *Saint Paul's Epistles to the Colossians and to Philemon*. 8th ed., Macmillan and co., London, 1886.
- MacDonald 2000: Margaret Y. MacDonald, *Colossians & Ephesians*, The Liturgical Press, Collegeville, 2000 (Sacra Pagina, vol. 17).
- Metzger 1994: Bruce Metzger, *A Textual Commentary on the New Testament*, 2nd ed., Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1994.
- Milner 1832: Thomas Milner, *History of the Seven Churches of Asia*, Holdsworth and Ball, London, 1832.
- Moo 2008: D. J. Moo, *The Letters to the Colossians and to Philemon*, Eerdmans, Grand Rapids, 2008 (The Pillar New Testament Commentary).
- NPNF¹: Philip Schaff (ed.), *Nicene and Post-Nicene Fathers: First Series*, vol. 13, T&T Clak, Edinburgh, 1994.
- O'Brian 1982: Peter O'Brian, *Colossians-Philemon*, Word, Dallas, 1982 (Word Biblical Commentary).
- Pao 2012: David W. Pao, *Colossians & Philemon*, Zondervan, Grand Rapids, 2012 (Zondervan Exegetical Commentary on the New Testament).
- Teofilact 2006: *Tâlcuirea Epistolelor către Galateni, Efeseni, Filipeni și Coloseni a slăvitului și Prea-lăudatului Apostol Pavel de Sfântul Teofilact, Arhiepiscopul Bulgariei*, tâlmăcită din elina veche în cea nouă și împodobită cu felurite însemnări de către Nicodim Aghioritul, îndreptarea tâlmăcirii, note ale ediției și înainte-cuvîntare: Florin Stuparu, Sophia, Cartea Ortodoxă, București, 2006.